

УДК 339.9

*У. М. Ніконенко**Українська академія друкарства***ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

Аналізуються гносеологічні підходи до дефініції поняття «глобалізація», досліджуються основні етапи розвитку глобалізаційних процесів.

Глобалізація, інтернаціоналізація, світова економіка, міжнародна торгівля, фінансові ринки

Світове господарство зазнає перманентних змін. Створюються нові регіональні інтеграційні угруповання, «переформатовуються» імперії транснаціональних корпорацій, все більше господарських операцій здійснюється в рамках глобальних виробничих комплексів та інформаційних мереж. У період криз перебіг зазначених процесів пришвидшується, конфігурація міжнародної економічної системи змінюється, модифікується положення провідних гравців на світовому ринку. Однією з основних ознак сучасного розвитку світового господарства є розгортання процесів глобалізації, які суттєво впливають на систему міжнародних економічних відносин, трансформують напрями і визначають тенденції розвитку національних економік.

Розвиток глобалізаційних процесів є об'єктом аналізу багатьох провідних вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема: А. Беттлера, В. Башкирова, О. Білоруса, В. Будкіна, І. Валлерстайна, Н. Думної, О. Гончаренка, С. Гофмана, Н. Загладіна, В. Зленка, В. Козюка, Г. Колодка, Е. Кочетова, Д. Лук'яненко, А. Мокія, А. Некіпелова, І. Осадчої, Ю. Пахомова, С. Соколенка, О. Сохачької, А. Філіпенка, А. Чухно, О. Шарова, Ш. Юсуфа та інших. Тому наукове розкриття природи глобалізації, яка справляє визначальний вплив на перебіг економічних процесів світу зокрема, є важливою науковою та практичною проблемою, що потребує подальших наукових досліджень.

Метою нашої статті є висвітлення підходів до трактування суті глобалізації, узагальнення теоретичних дискусій з приводу її зв'язку з інтернаціоналізацією та розкриття основних етапів розвитку процесів глобалізації.

Глобалізація являє собою довгий історичний процес споріднення народних господарств країн Заходу в єдиний виробничий комплекс з введенням в нього національних господарств периферії й утворенням планетарного виробничого комплексу.

Економічний ріст у країнах решти світу в основному визначається тим, наскільки успішно вдається «вписатися» в економіку центру. Так було до сьогодні, так, напевно, буде і в майбутньому, оскільки країни, що розвиваються, не володіють власною науково-технічною базою для самостійної еволюції в сучасній ері економіки знань. Побуває думка, що глобалізація являє собою не просто стирання національних кордонів, й залучення незахідного світу в орбіту Заходу, тому про глобалізацію часто говорять як про вестернізацію [4, с. 19–21].

Популярності набула точка зору про зв'язок виникнення глобалізації з появою Інтернету. Проте науково-технічний прогрес і раніше був рушійною силою інтернаціоналізації, визначаючи основні етапи її розвитку.

Глобалізація набуває різного значення залежно від того, чи йдеться про окрему компанію, галузь, країну або світове господарство. Для окремої компанії глобалізація визначається тим, наскільки ця компанія розширила географію надходження своїх доходів, в яких масштабах і пропорціях розподілила власні активи в різних країнах, наскільки вона залучена до експорту капіталу, товарів та ноу-хау через структури, що їй належать.

На рівні галузі глобалізація визначається тим, наскільки конкурентоспроможність компанії всередині галузі в даній країні взаємопов'язана з конкурентоспроможністю в іншій країні. Глобалізація на рівні окремої країни характеризується ступенем взаємозв'язку її економіки зі світовою економікою в цілому. Незважаючи на зростання глобалізації світової економіки, не всі країни в однаковій мірі інтегровані до неї. Існують декілька головних показників, що визначають ступінь інтегрованості економік різних держав у глобальну економіку, серед яких:

- співвідношення зовнішньоторговельного обороту і ВВП;
- прямі іноземні інвестиції (ПІІ), які спрямовуються в економіку країни і з країни, та портфельні інвестиції;
- потік платежів роялті в країну та з країни, що пов'язані з переданням технологій.

Глобалізація на світовому рівні визначається економічними взаємозв'язками між країнами, які зростають, і відбивається на зустрічних потоках товарів, послуг, капіталу, що постійно збільшуються.

Варто відзначити, що термін «глобалізація» ввійшов у міжнародний науковий лексикон в 1960-ті роки (слово «*globalization*» уперше зафіксовано в англomовному словнику в 1961 р.). Проте, на думку професора Пітсбурського університету (США) Роланда Робертсона, одного з ініціаторів розроблення теорії глобалізації, в академічних дослідженнях даний термін набув поширення лише в середині 1980-х років [14]. Так, зокрема, у 1983 р. американський економіст Теодор Левітт опублікував статтю «Глобалізація ринків» для означення феномену злиття ринків окремих продуктів, що виготовляються великими багатонаціональними компаніями, тому сучасну популярність і широкий вжиток терміну «глобалізація» часто приписують саме йому [12, с.18].

Свій подальший розвиток поняття «глобалізація» дістало завдяки книзі консультанта Гарвардської школи бізнесу японця К. Оме «Мир без границь» (1990 р.). Автор стверджує, що тенденції розвитку світової економіки неодмінно ведуть до того, що транснаціональні фінансово-промислові групи все рішучіше витісняють зі світового ринку національні корпорації. Цей процес неминуче спричинить інтернаціоналізацію і глобалізацію всієї системи світової економіки та її ринків. Інакше кажучи, світ опиниться на порозі нового етапу свого цивілізаційного розвитку [13].

Існують і сучасніші визначення даного терміну, згідно з якими глобалізацію слід розглядати як сучасний прояв поглиблених і модифікованих під впливом технологічно-інноваційної складової міжнародного бізнесу процесів інтернаціоналізації. Під інтернаціоналізацією розуміють зближення національних економік шляхом посилення промислової співпраці та взаємозалежності міжнародного товарообороту, руху капіталів, робочої сили між країнами.

Виділяють три основні етапи розвитку інтернаціоналізації господарського життя [1, с.220–225]. Перший етап (кінець XVIII — кінець XIX ст.) — інтернаціоналізація виробництва ґрунтується переважно на взаємодії національних господарств завдяки простій кооперації. Головним каналом взаємного «обміну речовин» були найпростіші форми міжнародних економічних зв'язків і передусім зовнішня торгівля. Інтернаціоналізація виробництва й обігу стала однією з найголовніших передумов формування світового господарства. Другий етап (кінець XIX — середина XX ст.) — інтернаціоналізація виробництва переходить в іншу стадію, яка пов'язана з розвитком складної кооперації. Характерною ознакою складної кооперації є її базування на міжнародному поділі праці, який і стає визначальним фактором поглиблення інтернаціоналізації господарського життя та формування світового господарства.

Третій етап (розпочався з середини XX ст.) — характеризувався комплексністю інтернаціоналізації виробництва (охоплював усі підсистеми господарства, поширюючись практично на всі країни світу, усі галузі виробничої та невиробничої сфер).

Головною формою інтернаціоналізації господарського життя тривалий час була міжнародна торгівля (точніше, торгівля між метрополіями і колоніями у вигляді обміну готових виробів на колоніальні аграрно-сировинні товари). У подальшому основною формою стає інтернаціоналізація не обміну, а виробництва, інституційною формою якої виступають міжнародні фірми (компанії, корпорації, альянси).

Транснаціоналізація є ключовою тенденцією сучасної інтернаціоналізації; виявляє себе в зростанні кількості міжнародних фірм і розширенні масштабів їх діяльності, а якісно — у формуванні внутрішньо-корпоративних міжнародних ринків, які охоплюють переважну частину світових потоків товарів, послуг, капіталу і робочої сили. Тому транснаціоналізація може розглядатись як друга домінанта світового економічного розвитку.

Так, науковець Н. Думна констатує, що «глобалізація — принципово нова стадія (вищий ступінь) інтернаціоналізації, продовження транснаціоналізації» [2, с. 3]. Такої ж думки дотримується А. Некіпелов, стверджуючи, що «глобалізація являє собою сучасний етап інтернаціоналізації суспільно-економічного життя у планетарному масштабі» [9, с.117]. Найбільш логічним, як вважає науковець Ю. Яковець, видається наступне визначення: «глобалізація — це процес інтернаціоналізації, що приймає глобальні планетарні масштаби й одержав нові прояви транснаціоналізації, тобто взаємного проникнення економік і глобальні масштаби» [11, с. 27]. Подібне визначення дає І. Осадча:

«глобалізація — по суті справи, черговий етап інтернаціоналізації, заснований на розвитку інформаційних технологій» [10, с. 3].

Згідно з таким підходом, глобалізація вважається еволюційним етапом розвитку інтернаціоналізації світової економіки. Як справедливо зауважує В. Козюк, «сама по собі наявність відмінної дефініції вимагає інших підходів до тлумачення явища, аніж зведення його еволюційних форм до відображення з допомогою відмінної категорії» [5, с. 7]. З цієї причини більшість учених відкидає еволюційне наступництво глобалізації процесів інтернаціоналізації. Зокрема, відомий російський науковець у сфері геоeкономіки Е. Кочетов вважає, що інтернаціоналізація, яка лежить в основі прояву економічної глобалізації, передбачає наявність відносно ізольованих національних господарств, зв'язаних між собою через світовий ринок. При розгляді чинників, які пояснюють цілісність світової економічної системи вводить таке поняття, як мондіалізація (від фр. *mondial* — світовий, у той час як *global* — глобальний, спільний). Мондіалізація забезпечує цілісність світової економіки на основі інтеграційно-відтворювальних зв'язків. Глобалізація ж, на його думку, це «не стільки посилення економічних взаємозв'язків та взаємопроникнень, скільки створення економічних відносин, що забезпечують виживання і розвиток в руслі еволюції людини і природи» [6, с. 18].

На противагу вищезазначеній точці зору науковці С. Моїсєєв і К. Михайленко стверджують, що «термін «інтернаціоналізація» значною мірою відображає ситуацію, коли відбувається збільшення операцій на зовнішніх ринках, у той час як «глобалізація» означає зростаючу інтеграцію національних економік, включаючи фінансові ринки, що в підсумку приводить до створення єдиного ринку» [8, с. 123–135].

З історичної точки зору виділяють наступні етапи глобалізації [3, с.17].

Перший почався наприкінці XV ст. з епохи Великих географічних відкриттів, коли господарські зв'язки набули глобального характеру, і тривав до кінця XVIII ст.

Другий ознаменувався промисловим переворотом другої половини XVIII ст., що полягав у переході від мануфактури, заснованої на ручній праці до фабричної системи виробництва на основі машинної техніки; тривав до Першої світової війни. У цей період відбулися революційні зміни в енергетиці, промисловості, сферах зв'язку і транспорту, що, в свою чергу, дало змогу скоротити економічні відстані між континентами. Прийняття золотого стандарту значно вплинуло на міжнародні економічні зв'язки. Зниження економічних бар'єрів між країнами внаслідок лібералізації торгівлі сприяло вільнішому переміщенню продукції і факторів виробництва. Світова колоніальна система досягла піку свого розвитку. Період між двома світовими війнами характеризувався спадом в розвитку глобалізації, що закінчився кризою — Другою світовою війною.

У післявоєнний період інтеграційні процеси пришвидшилися, почалося довге глобалізаційне зростання, що породило *третій* етап розвитку глобалізації, котрий триває і сьогодні. Відбулися суттєві зміни в світовій політиці та економіці. З крахом колоніальної системи було подолано розподіл світу на метрополії і

колонії. Прив'язка периферії до центру здійснювалася не в рамках колоніальних імперій, а на основі діяльності ТНК, політичної та ідеологічної збіжності. Світ ставав одноріднішим, складався, нехай і формально, з рівноправних суверенних держав. Тим часом, з появою світової соціалістичної системи планета була поділена на два ворожі табори, які проте не воювали між собою.

Зростала міжнародна торгівля, стрімкого розвитку набув транскордонний рух капіталів. Розвивалася міждержавна кооперація виробництва і спільна діяльність у галузі науки і техніки. Колосальних масштабів набуло спонтанне і не контролююче переливання спекулятивних капіталів, що створювало умови для виникнення кризи не тільки національних економік, а й світової валютно-фінансової системи.

Міжнародна економічна взаємозалежність досягла рівня, при якому різко скоротилися можливості здійснення індивідуальної, неузгодженої економічної політики як у зовнішній, так і у внутрішній сферах. Почали функціонувати міжнародні економічні організації. Країни почали координувати свої дії в економічних питаннях як в глобальному масштабі (ОЕСР, «велика сімка»), так і в рамках окремих регіонів. Найдалі шляхом регіональної інтеграції пішли європейські країни (Європейські співтовариства, згодом — Європейський союз).

Були створені спеціальні організації, що займалися формуванням і подальшим розвитком світової валютно-фінансової і торговельної систем. Спільні зусилля країн щодо лібералізації торгівлі (ГАТТ/СОТ) та забезпечення стабільності світової валютно-фінансової системи (МВФ) набули глобального характеру. Світове співтовариство визнало необхідність сприяння розвитку відсталих країн у рамках ООН, ЮНКТАД, групи Світового банку. Однак країни, що розвиваються, не були задоволені ні обсягами, ні формою наданої допомоги.

Досягнення науки і техніки на третьому етапі глобалізації дали змогу світу підвищити ефективність виробництва, засобів транспорту і зв'язку [7, с. 188]. Визначними стали досягнення в галузі науково-технічного прогресу, зокрема освоєння космосу, поява комп'ютерної техніки, поширення телебачення.

Пік третього етапу глобалізації припав на 90-ті роки, коли швидкими темпами відбувалися зміни в світовій політиці та економіці, науці і техніці. Посилювалася міжнародна економічна взаємозалежність, гостро відчувалася потреба в міждержавній координації економічної політики. Збільшилася кількість прихильників делегування частини функцій суверенної держави на наднаціональний рівень. Тим часом ставало важче добиватися злагоджених дій окремих країн.

З появою світової комп'ютерної мережі відкрилися нечувані можливості для економічної діяльності в планетарному масштабі. Набули поширення нові форми торгівлі на найрізноманітніших ринках — товарів і послуг, капіталів і робочої сили [2, с. 16–17].

У 90-ті роки шляхом за промислово розвинутими країнами на шлях фінансової лібералізації стали країни, що розвиваються, і держави з перехідною економікою. Також не без проблем і тимчасових призупинень розгортався процес лібералізації міжнародної торгівлі, зокрема вступ України до СОТ.

Як справедливо зауважує науковець В. Загашвілі, «кожен наступний етап глобалізації був значно — приблизно в два рази — коротшим за попередній». Така періодизація, зрозуміло, є умовною, як і умовні межі етапів, які можна представити наступним чином [2, с.18]:

перший етап (XVI–XVIII ст.) — 280–300 років;

другий етап (XIX — перша половина XX ст.) — 140–150 років;

третій етап (друга половина XX — початок XXI ст.) — 70–75 років.

Ураховуючи дану ситуацію, можна припускати, що наступний етап триватиме ще приблизно 15–20 років і супроводжуватиметься суттєвими структурними зрушеннями в світовій економіці, які дозволять поліпшити умови доступу урядів до глобальних фінансових ринків, знизити ризикованість міжнародних фінансових операцій, зміцнити позиції світових валют в обслуговуванні міжнародної торгівлі, підвищити роль міжнародних фінансових організацій у розв’язанні світових фінансових проблем тощо.

1. Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире / Под общ. ред. Б.Ю.Кагарлицкого. — СПб.: Университетская книга, 2001. — 416 с. 2. Думная Н. Глобальная экономика — новая среда международного бизнеса / Интернационализация и глобализация бизнеса / Н. Думная. — Свищов. — 1998. — С. 2–16. 3. Загашвили В. На пороге нового этапа экономической глобализации / В. Загашвили // Мировая экономика и международные отношения. — 2009. — № 3. — С. 15–23. 4. Иноземцев В. Глобализация и неравенство: что — причина, что — следствие? / В. Иноземцев // Россия в глобальной политике. — 2003. — №1. — С. 18–27. 5. Козюк В. В. Трансформація центральних банків в умовах глобалізації: макроекономічні та інституціональні проблеми: моногр. / В. В. Козюк. — Тернопіль: Астон, 2005. — 320 с. 6. Кочетов Э. Геоэкономика: моногр. / Э. Кочетов. — М.: БЕК, 1999. — 480 с. 7. Могилевкин И. Транспорт и коммуникации: прошлое, настоящее, будущее: моногр. / И. Могилевкин. — М., 2005. — 230 с. 8. Моисеев С. Terra Incognita: глобализация финансовых рынков / С. Моисеев, К. Михайленко // Вопросы экономики. — 1999. — №6. — С. 123–135. 9. Некипелов А. Обзор: Глобализация как вызов глобальным экономикам / Понятие глобализации / А. Некипелов. — Свободная мысль. — 1999. — №1. — С.114–119. 10. Осадчая И. Глобализация и государство: новое в регулировании экономики развитых стран / И. Осадчая // Мировая экономика и международные отношения. — 2002. — №11. — С. 3–14. 11. Яковец Ю. Глобализация и взаимодействие цивилизаций: моногр. / Ю. Яковец. — М.: Экономика, 2001. — 346 с. 12. Levitt T. Harvard Business Review. — 1983. — P.12–28. 13. Ohmae K. The borderless world: power and strategy in the interlinked economy [Электронный ресурс] / К. Ohmae / London: William Collins, 1990. — Режим доступа: // www.kohmae.com.

ФУНДАМЕНТАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ К ПРОБЛЕМЕ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Анализируются гносеологические подходы к дефиниции понятия «глобализация», исследуются основные этапы развития глобализационных процессов.

FUNDAMENTAL APPROACHES TO GLOBALIZATION

Gnoseological approaches to the definition of «globalization» notion have been analyzed and main stages in the development of globalization processes have been investigated in this article.

Стаття надійшла 01.10.2011

УДК 316+659.1

О. І. Щерба*Українська академія друкарства***ПРИВ'ЯЗАНІСТЬ СПОЖИВАЧІВ ДО ТОВАРНОЇ МАРКИ
ТА ПОШУК НИМИ РІЗНОМАНІТНОСТІ**

Порушується проблема прив'язаності індивідів до товарів певних торгових марок і пояснюється, коли виникає і звідки береться ця прив'язаність. Розглядається один з різновидів споживчої поведінки, що іменується пошуком різноманітності. Пояснюються мотиви виникнення даного виду поведінки.

Поведінка споживача, прив'язаність до марки, пошук різноманітності, мотивація поведінки

Послідовне формування якісно нового соціально-економічного середовища в Україні детермінувало мотиви споживчого вибору. Поряд з традиційними мотивами, набутими в умовах тотального дефіциту на споживчому ринку, поступово індивіди почали керуватися й мотивами, властивими для ринкової економіки. Аналіз різноманітних чинників, які формують споживчу поведінку індивіда, потребує узагальнення наукових напрацювань як вітчизняних, так і зарубіжних вчених.

На купівлю товару завжди впливає певний комплекс економічних, соціальних, психологічних і географічних чинників. В одних випадках одні і ті ж чинники відіграють вирішальну роль, в інших — цілком незначну. Споживачі зазвичай знають, для чого роблять покупки, але не завжди можуть пояснити мотиви при виборі того чи іншого товару. Для деяких споживачів вирішальним мотивом є задоволення, яке вони отримують від покупки, хоча через деякий час придбаний товар перестає їх цікавити. Цей мотив часто буває сильнішим, ніж такі традиційні мотиви, як практичність і технічний рівень виробу. Часто мотив полегшення праці в домашньому господарстві виявляється малоєфективним, хоча самоочевидність його, здавалося б, не потребує аргументів. Так, багато покупців, особливо в магазинах самообслуговування, віддають перевагу одним товарам перед іншими під впливом їхнього зовнішнього вигляду, керуючись при цьому ірраціональними мотивами [3, с. 62].

У даній статті пояснюється, що означає прив'язаність індивідів до товарів торгових марок, коли і чому виникає прив'язаність і чи завжди існує позитивне ставлення споживачів до марки при їхній прив'язаності до неї. Розглядається один з різновидів споживчої поведінки — пошук різноманітності, робиться спроба пояснити мотиви її виникнення.

Проблематикою прив'язаності споживача до товарної марки займалися багато вчених. Серед них — А. Балдінгер, Р. Іст, А. Мутукрішнан, Дж. Рубінсон, Р. Честнут, Дж. Якобі та інші. Дж. Якобі та Р. Честнут [8] визначили прив'язаність до марки як готовність до продовження купувати товари цієї марки і разом з тим позитивне відношення до неї (переконання про перевагу